

IQTISOD, MENEJMENT VA PUL

Ilmiy jurnal

ECONOMICS, MANAGEMENT AND MONEY

Scientific journal

IQTISOD, MENEJMENT VA PUL

Ilmiy jurnal

ECONOMICS, MANAGEMENT AND MONEY

Scientific journal

ISSN: 3060-5474

ORIENTAL
UNIVERSITETI

IQTISOD, MENEJMENT VA PUL

Ilmiy jurnal

ECONOMICS, MANAGEMENT AND MONEY

Scientific journal

(To‘rtinchi son)

Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) Rayosatining 2025-yil 11-iyuldagi 372/4-son qaroriga muvofiq iqtisod va menejment fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga “Iqtisod, menejment va pul” ilmiy jurnali kiritilgan.

Toshkent – 2025

IQTISOD, MENEJMENT VA PUL

Ilmiy jurnal

Bosh muharrir:

Olimjon Astanaqulov, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Murodjon Axmedov, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor

Mas‘ul muharrir:

Hayotjon Aminov, texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

“Iqtisod, menejment va pul” ilmiy jurnalining tahrir hay‘ati:

1. Saidaxror G‘ulomov	i.f.d., akademik – tahrir hay‘ati a‘zosi;
2. Saidasror G‘ulomov	i.f.d., akademik – tahrir hay‘ati a‘zosi;
3. Nurislom Tuxliev	i.f.d., akademik- tahrir hay‘ati a‘zosi;
4. Muxammadi Alimardonov	i.f.d., professor – tahrir hay‘ati a‘zosi;
5. Tulkin Rasulov	i.f.d., professor – tahrir hay‘ati a‘zosi
6. Nargiza Mamanazarova	p.f.d., professor v.b. – tahrir hay‘ati a‘zosi
7. Bobir Tursunov	i.f.d., (DSc), dotsent – tahrir hay‘ati a‘zosi
8. Gulmira Azretbergenova	i.f.n., professor (Qozog‘iston) – tahrir hay‘ati a‘zosi
9. Zurab Garakanidze	i.f.n., professor (Gruziya) – tahrir hay‘ati a‘zosi
10. Muhammad Iyd Balbaa	Ph.D., dotsent (Misr) – tahrir hay‘ati a‘zosi
11. Samshul Amry	Ph.D. (Malayziya) – tahrir hay‘ati a‘zosi
12. Aleksandr Gurnak	i.f.n., dotsent (Rossiya) – tahrir hay‘ati a‘zosi

MUNDARIJA

Mamanazarova Nargiza Komildjanovna

Oliy ta'lim muassasalarida xavflarni strategik baholash va boshqarish usullari 4

Meliyev Isroil Ismoilovich

Davlat ulushiga ega korxonalarda faoliyat samaradorligini baholash masalalari 16

Mardonov Baxodir Baxronovich

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish va bozor mexanizmlarini takomillashtirish yo'llari 30

Abdirashidov Ashirali Abdirashidovich

O'zbekiston viloyatlarida iste'mol tovarlar bozorining jadal rivojlanish omillari va tendensiyalari 43

Muratxodjayeva Feruza Xotamovna

Iqtisodiy reklama matnlarining ingliz va o'zbek tillaridagi xususiyatlari 57

Sodiqov To'lagan Botirovich

Davlat soliq siyosati – tadbirkorlikni qo'llab -quvvatlash uchun optimal soliq stavkalari 66

Esonboyev Baxodir Bakir o'g'li

Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm sohasi rivojlanishini baholashning zamonaviy indikatorlari 77

Xusniddinova Munavvar Sur'at qizi

Raqamli transformatsiya sharoitida o'zbekistonda turizm xizmatlari samaradorligini oshirishning strategik yo'nalishlari 87

Berdaliyeva Muxabbatxon Zayniddin qizi

Islom moliyasi ekotizimida uy-joy xaridini moliyalashtirish amaliyoti (Malayziya tajribasi) 99

Pulatova Moxigul G'ayratovna

O'zbekiston iqtisodiyotni raqamlashtirishning sifatli iqtisodiy o'sishga ta'siri 111

**DAVLAT ULUSHIGA EGA KORXONALARDA FAOLIYAT
SAMARADORLIGINI BAHOLASH MASALALARI****EVALUATION OF OPERATIONAL EFFICIENCY IN STATE-OWNED
ENTERPRISES: ISSUES AND APPROACHES****ПРОБЛЕМЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЙ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ****Meliyev Isroil Ismoilovich***Oriental universiteti professori,**iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)**Tel.: +998 99-913-20-86**E-mail: isroilmeliyev@mail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqola davlat ulushiga ega korxonalar faoliyati samaradorligini baholash masalalariga bag'ishlangan bo'lib, auditorlik tekshiruvlarida moliyaviy hisobot ma'lumotlari asosida samaradorlikni kompleks tahlil qilishga e'tibor qaratadi. Tadqiqotda xalqaro va milliy tajribalar, normativ-huquqiy hujjatlar (jumladan, Vazirlar Mahkamasining 207-son qarori va Davlat aktivlarini boshqarish agentligi mezonlari) tahlil etilgan. Samaradorlikni baholashning dolzarbligi globallashtirish, raqobat kuchayishi va investitsiya risklari ortishi bilan bog'liqligi asoslab berilgan. Maqolada likvidlik, to'lov qobiliyati, rentabellik, tashqi qarzga bog'liqlik va samaradorlikning muhim ko'rsatkichlari (SMK) bo'yicha batafsil ko'rsatkichlar tizimi keltirilgan. Auditorlik faoliyatida tahliliy usullar (gorizontal, vertikal tahlil, koeffitsientlar hisobi) qo'llanilishi, moliyaviy sog'lomlashtirish yo'llari va boshqaruv qarorlari qabul qilishdagi ahamiyati yoritilgan. Xulosada samaradorlik ko'rsatkichlarini takomillashtirish, auditorlik xulosalarini qo'llash va korxonalar faoliyatini yaxshilash bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: *davlat ulushiga ega korxonalar, faoliyat samaradorligi, moliyaviy tahlil, auditorlik tekshiruvi, samaradorlik ko'rsatkichlari, likvidlik, rentabellik, SMK, SYK, moliyaviy sog'lomlashtirish.*

Abstract. This article is devoted to the issues of evaluating the operational efficiency of enterprises with state participation, focusing on comprehensive analysis based on financial statement data within the audit process. The study examines international and national practices, regulatory documents (including Cabinet Resolution No. 207 and criteria of the State Assets Management Agency). The relevance is justified by globalization, intensifying competition, and rising investment risks. The paper presents a detailed system of indicators including liquidity, solvency, profitability, external debt dependency, and Key Performance Indicators (SMK). Analytical methods used in auditing (horizontal and vertical

analysis, ratio calculations), financial recovery pathways, and their role in management decision-making are highlighted. The conclusion offers recommendations for improving efficiency indicators, applying audit opinions, and enhancing enterprise performance. The research contributes to the development of methodological approaches for assessing and increasing the efficiency of state-involved enterprises in Uzbekistan.

Key words: *state-owned enterprises, operational efficiency, financial analysis, audit examination, performance indicators, liquidity, profitability, key performance indicators, financial recovery, efficiency assessment.*

Аннотация. Статья посвящена проблемам оценки эффективности деятельности предприятий с государственным участием с акцентом на комплексный анализ на основе данных финансовой отчетности в процессе аудита. Исследование рассматривает международный и национальный опыт, нормативно-правовые акты (включая Постановление Кабинета Министров №207 и критерии Агентства по управлению государственными активами). Актуальность обоснована процессами глобализации, усилением конкуренции и ростом инвестиционных рисков. В работе представлена детальная система показателей: ликвидность, платежеспособность, рентабельность, зависимость от внешнего долга, ключевые показатели эффективности (СМК). Описаны аналитические методы аудита (горизонтальный и вертикальный анализ, расчет коэффициентов), пути финансового оздоровления и их значение для принятия управленческих решений. В заключении предложены рекомендации по совершенствованию показателей эффективности, применению аудиторских заключений и повышению результативности деятельности предприятий. Исследование способствует развитию методических подходов к оценке и повышению эффективности предприятий с государственным участием в Узбекистане.

Ключевые слова: *предприятия с государственным участием, эффективность деятельности, финансовый анализ, аудиторская проверка, показатели эффективности, ликвидность, рентабельность, ключевые показатели эффективности, финансовое оздоровление, оценка эффективности.*

KIRISH

Xalqaro amaliyotda iqtisodiy globallashuv va integratsiya jarayonlarining kuchayib borishi auditorlik faoliyatida ham umumqabul qilingan xalqaro me'yorlar va standartlarga o'tishni hamda ularga amal qilishni taqozo etmoqda. Auditorlik faoliyati evolyutsiyasi auditorlik tekshiruvlari sifatini oshirishda tahliliy amallar ulushining barqaror o'sish tendensiyasini namoyon qilmoqda. Rivojlangan Yevropa

va Amerika davlatlari audit o'tkazishda ko'p asrlik tajribaga ega bo'lib, dastlab g'arbda ham audit faqat buxgalterlik hujjatlari va hisobotlarini tekshirish hamda to'g'riligini tasdiqlash bilan cheklangan bo'lsa, hozirgi kunda audit tizimida mijoz korxonalar faoliyati uzluksizligi va samaradorligini kompleks baholash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda auditorlik faoliyatini rivojlantirish hamda mehnat sarfini optimallashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida tahliliy amallarning roli ortib bormoqda.

Xalqaro amaliyotda davlat ulushiga ega korxonalar faoliyati samaradorligini baholash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Mazkur tadqiqotlar natijasida davlat ulushiga ega korxonalar faoliyati samaradorligini baholash tizimi shakllantirilgan. Biroq, baholash amaliyotida xo'jalik yurituvchi subyektlarning faoliyat samaradorligini baholash alohida olingan ilmiy tadqiqot obyekti sifatida o'rganilmagan. Biroq, mulkiy va moliyaviy munosabatlarni murakkablashib borishi, raqobatning hududiy qamrovini tobora kengayishi, investitsion riskning ortishi, innovatsion rivojlanishga asoslanish kabilar xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyat samaradorligini baholash zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Bu o'z navbatida davlat ulushiga ega korxonalar faoliyat samaradorligini baholash metodikasi va uni amaliyotiga yetarlicha ahamiyat qaratilmaganligi bu borada ilmiy tadqiqotlar olib borishni talab etmoqda.

O'zbekiston Respublikasining xalqaro reytinglardagi o'rnini xolis va haqqoniy baholashni ta'minlash bo'yicha aniq maqsadga yo'naltirilgan ishlar amalga oshirilmoqda. "...mamlakatda tegishli yo'nalishlar bo'yicha milliy reytinglarni yuritishga yordam beradigan, amalga oshirilayotgan islohotlarning xalqaro mezonlar va standartlarga muvofiqligini baholashning yaxlit tizimi mavjud emas". Respublikamizda davlat ulushiga ega korxonalar faoliyat samaradorligini baholash bo'yicha ishlab chiqilgan normativ-huquqiy hujjatlar me'yorlaridan korxonalar faoliyatida yetarlicha foydalanilmayapti. Mamlakatimizda xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyati samaradorligini baholash bo'yicha xalqaro mezonlar va standartlarga mos yaxlit tizimni shakllantirish, uyg'un metodikani yaratish korxonalar moliyaviy holatini reyting baholash amaliyoti va uni takomillashtirishni taqozo etmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Bizningcha, ishlab chiqarish samaradorligi - korxonada miqyosida iqtisodiy faoliyat, iqtisodiy dasturlar va tadbirlarning foydali natijalar berishi, olingan iqtisodiy samaraning muayyan qiymatga ega bo'lgan resurslarni qo'llagan holda eng yuqori ishlab chiqarish hajmiga erishishga sabab bo'lgan ishlab chiqarish omillari, resurslar sarflariga nisbati bilan tavsiflanadi. Ishlab chiqarish samaradorligi mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi va ishlab chiqarish vositalaridan hamda

kapitaldan foydalanish samaradorligi ko'rsatkichlari asosida aniqlanadi. Ishlab chiqarish samaradorligi texnik samaradorlik (ishlab chiqarish hajmi), iqtisodiy samaradorlik (mehnat unumdorligi, mehnat resurslari, asosiy fondlar, aylanma resurslar), ijtimoiy samaradorlik (moddiy resurslar, foyda) hisobiga shakllanadi.

Bu borada vikipedia internet tarmog'ida "ishlab chiqarish samaradorligini hisoblashdan maqsad samaradorlikka nimalar hisobiga erishilganini aniqlash va yana qanday omillar evaziga uni oshirish mumkinligini belgilashdan iborat"ligi ta'kidlangan.

O'zbekiston respublikasi davlat aktivlarini boshqarish agentligining internetdagi rasmiy saytida "samaradorlikning muhim ko'rsatkichlari - ustav jamg'armasida davlat ulushi mavjud bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar va davlat korxonalarining ijro etuvchi organi a'zolari (rahbar, rahbar o'rinbosarlari, bosh hisobchi va boshqalar) faoliyati samaradorligini aniqlash uchun foydalaniladigan baholash mezonlarining miqdoriy o'lchovi" ekanligi qayd etilgan. Mazkur agentlikning rasmiy saytida 2024-yil 22- aprel holatiga 1867 ta xo'jalik yurituvchi subyektlarning samaradorlikning muhim ko'rsatkichlari (SMK), samaradorligining yig'indi ko'rsatkichi (SYK) va ularni bajarish foizlari haqidagi yig'ma ma'lumotlar keltirilgan.

O'zbekistonlik iqtisodchi olimi M.Abdujabborovanning fikricha "Samaradorlikni baholashda qo'llaniladigan iqtisodiy ko'rsatkichlar 3 guruhga bo'linadi:

Mutlaq ko'rsatkichlar (foйда hajmi, xususiy kapital hajmi);

Nisbiy ko'rsatkichlar (ko'rsatkichlarning o'zaro nisbati);

O'rtacha ko'rsatkichlar (o'rtacha oylik ish haqi, o'rtacha sotish hajmi). Belgilangan sifatdagi mahsulot (ish, xizmat) ni sotish, barcha turdagi resurslardan oqilona foydalanish, daromad hajmining muttasil o'sishi korxonalar faoliyati samaradorligining muhim jihatlaridir" (Abdujabborova M.,2023).

Rus iqtisodchisi M.Ya.Korobovning ta'kidlashicha "moliyaviy faoliyat samaradorligi tashqi investorlar, moliyaviy-xo'jalik faoliyati bo'yicha hamkorlar, mulkdorlar uchun moliyaviy jozibadorlikning kafolati bo'lib xizmat qiladi. Shu bois korxonaning joriy, o'tgan va kelgusi faoliyati moliyaviy natijalarini baholash muhim ahamiyat kasb etadi" (Kopobov M.Я., 2000: 378).

Iqtisodchi Sh.Mamatovning fikrlariga ko'ra "samaradorlikni baholash ko'rsatkichi tizimida korxonalar menejmenti va xodimlari faoliyati sonlar orqali o'lchanadi. Indikatorlar bo'yicha hisobot tayyorlangach, rejalashtirilgan maqsadga qanchalik darajada erishilgani, rejalar qay darajada aniq va to'g'ri qo'yilganini baholash mumkin. Samaradorlikning muhim ko'rsatkichlari natijasi strategik va taktik maqsadlarga tuzatishlar kiritishga ko'mak beradi".

Yana bir olimani N.Ibrohimova tomonidan xizmat ko'rsatish korxonalarini faoliyati samaradorligini baholashning uslubiy jihatlari tadqiq etilgan (Ibrohimova N.A., 2021:№ 6.).

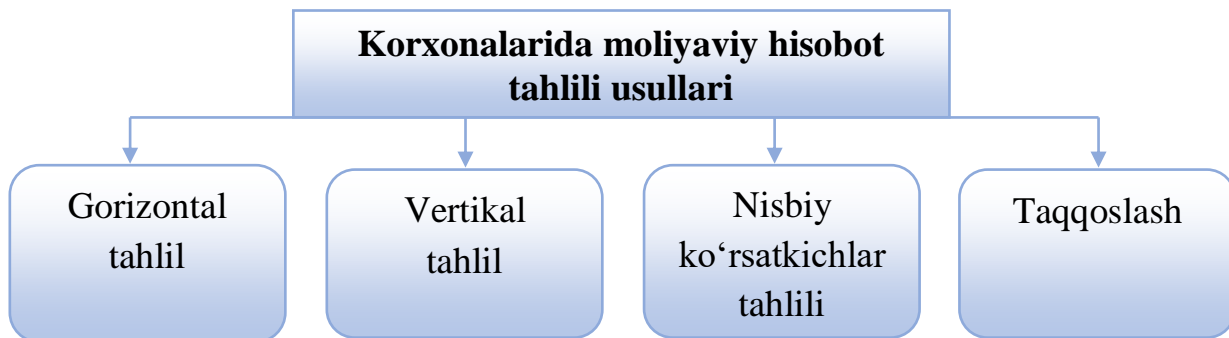
Iqtisodchi olimani D.Tojiboyevaning tadqiqotlarida agrar sohada faoliyat ko'rsatuvchi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining samaradorligi tahlil etilgan (Tojiboyeva D., 2017: № 12.).

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida nazariy va amaliy o'rganish, tizimli yondashuv, guruhlash, taqqoslama tahlil, kuzatuv, statistik tahlil, omilli tahlil qilish usullaridan samarali foydalanilgan. Olib borilgan tadqiqotlar asosida korxonalar faoliyati samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi, ularning tasnifi, aniqlanish va tahlil qilish yo'llarini takomillashtirish, auditorlik tekshiruvlari sifati va samaradorligini hamda samaradorlik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi boshqa bir guruh omillar ta'sirini hisoblash yo'llarini ishlab chiqish va mazkur ko'rsatkichlarni yaxshilash bo'yicha ichki imkoniyatlarni aniqlab, boshqaruv qarorlarini qabul qilish tartibini ishlab chiqishga qaratilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bizningcha, korxonalarini faoliyatini tahlil etish orqali ular faoliyatidagi yutuq va kamchiliklarni aniqlashtirish, ular mulk va mablag'laridan samarali foydalanish, ular foydasini oshirish hamda xarajatlarini kamaytirish hamda ular faoliyatida hisob-kitoblarni mustahkamlash yo'llarini aniqlash mumkin.

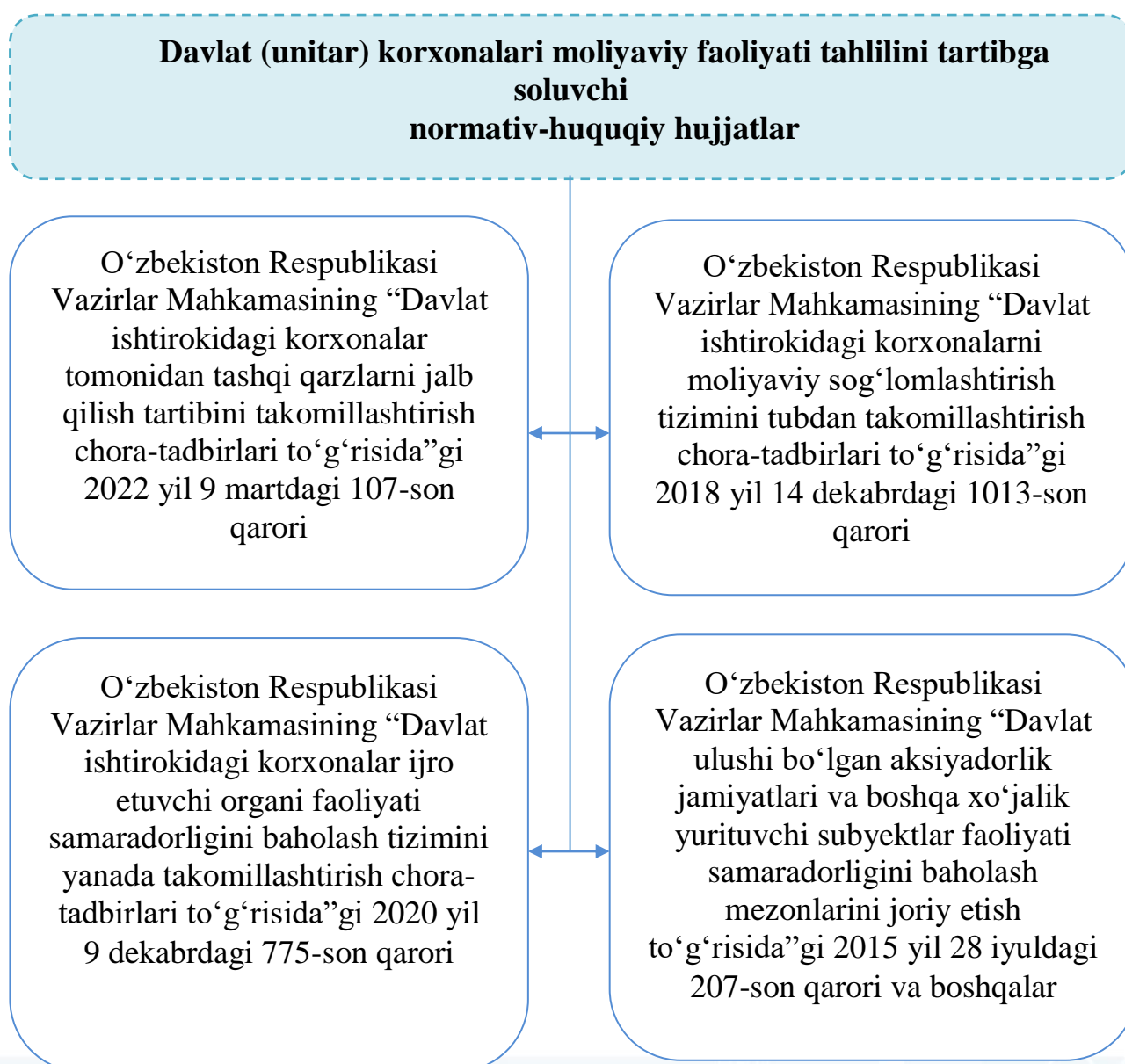

1-rasm. Moliyaviy hisobot tahlili usullari¹

Shuningdek xo'jalik yurituvchi subyekt moliyaviy faoliyatini tahlil etishda korxonani moliyaviy holati va uning o'zgarishini baholash, korxonani to'lov qobiliyatini aniqlash, korxonani moliyaviy holati o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish, korxonaning moliyaviy barqarorligiga baho berish, korxonani moliyaviy holatini mustahkamlash imkoniyatlarini o'rganish, korxonani moliyaviy faoliyatini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalarni shakllantirish va boshqalar. Auditorlik tekshiruvida korxonani faoliyatining samaradorligi uning moliyaviy

hisobot ma'lumotlarini quyidagi usullar yordamida tahlil etish orqali amalga oshiriladi (1-rasm). Mazkur usullar yordamida auditor moliyaviy hisobot shakllaridagi ko'rsatkichlarni davrlar bo'yicha o'zgarishi, ko'rsatkichlar tarkibiy tuzilishi, o'zaro o'xshash yoki mos ko'rsatkichlarni taqoslash orqali ular o'rtasidagi aloqa (bog'liqlik)lar o'rganiladi. Tahlil jarayoni turli koeffitsient va ko'rsatkichlar bo'yicha hisob-kitoblar orqali amalga oshiriladi. Korxonalar faoliyat samaradorligini baholash va ular moliyaviy ko'rsatkichlari o'zgarishlarini aniqlash auditorlik tekshiruvi uchun muhim ma'lumot manbai hisoblanadi.

2-rasm. Davlat ishtirokidagi korxonalar moliyaviy faoliyati tahlilini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar²

Auditor uchun yuqorida nomlari keltirilgan me'yoriy hujjatlarning ahamiyati shundaki, tekshirilayotgan subyekt rahbariyatining mazkur hujjatlarda talab etilgan ko'rsatkichlarni aniqlashga manfaatdorligini inobatga olgan holda o'rganilayotgan korxonada faoliyatida moliyaviy sog'lomlashtirish tadbirlariga ehtiyoj darajasini aniqlash, davlat ulushiga ega korxonalar ijro etuvchi organi faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlarini aniqlash, tizim korxonalarini amaldagi biznes rejalarining moliyaviy sog'lomlashtirish me'yorlariga muvofiqligini baholash, moliyaviy sog'lomlashtirish yo'l xaritalarini ishlab chiqish va uning bajarilishini monitoring qilish, tizim korxonalarining mukammal yo'l xaritalarini ishlab chiqish va amalga oshirishga xo'jalik birlashmalari hamda hokimliklarni jalb qilish, davlat ulushiga ega korxonalariga tashqi qarz mablag'larini jalb etish holatini baholash, tekshirilayotgan korxonada moliyaviy sog'lomlashtirish tadbirlarini korporativ boshqaruv va bankrotlik jarayonlarida qo'llanilishini ta'minlash imkoniyatlarini beradi. Jumladan, ular faoliyatini tahlil etish dolzarbligi masalasi amaldagi quyidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar talablarida ham keltirilgan (2-rasm).

Yuqoridagi muhim vazifalar auditorlar tomonidan tekshirilayotgan kommunikatsiya tizimi korxonasida ham auditorlik turdosh xizmatlari sifatida amalga oshirilishi hamda tekshirilayotgan korxonada faoliyati samaradorligini baholash maqsadlarida o'rganilishi mumkin. Bizningcha, ushbu tahliliy jarayonda quyidagi ko'rsatkichlar aniqlanib, baholash natijalariga ko'ra auditor fikri shakllantiriladi (1-jadval).

1-jadval

Davlat ishtirokidagi korxonalarining moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari asosida faoliyat samaradorligini baholash ko'rsatkichlari ³

№	Ko'rsatkich nomi	Ko'rsatkichni aniqlash uslubiyati
I. Likvidlik ko'rsatkichlari		
1	Joriy likvidlik darajasi	$\frac{\text{joriy aktivlar}}{\text{joriy majburiyatlar}}$
2	Tez likvidlik darajasi	$\frac{(\text{joriy aktivlar} - \text{tovar moddiy zaxiralar})}{\text{joriy majburiyatlar}}$
3	Kunlik kreditor qarzlari aylanmasi	$\frac{(\text{mol yetkazib beruvchilar va pudratchilar oldidagi qarzdorlik} * 365)}{\text{sotilgan mahsulot (tovar, ish va xizmat) larning tannarxi}}$

4	Kunlik debitor qarzar aylanmasi	(xaridor va buyurtmachilarning qarzi*365) _____ (mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum + asosiy faoliyatning boshqa daromadlari)
II. To'lov qobiliyati ko'rsatkichlari		
1	Qarz (majburiyatlar)ning kapitalga nisbati	jami majburiyatlar* _____ jami o'z mablag'lari
2	Qarz (majburiyatlar)ning aktivlarga nisbati	jami majburiyatlar* _____ jami aktivlar
3	Majburiyatlarning EBITDAGA nisbati	jami majburiyatlar _____ (sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar + asosiy vositalar eskirishi o'zgarishi + nomoddiy aktivlar amortizatsiya summasi o'zgarishi)
4	EBITDAning qarz to'lovlariga nisbati	(sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar + asosiy vositalar eskirishi o'zgarishi + nomoddiy aktivlar amortizatsiya summasi o'zgarishi) _____ (foizlar shaklidagi qarz xarajatlar + qarzning asosiy to'lovi)
5	Foiz xarajatlarning qoplanishi	(sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar) _____ foizlar shaklidagi xarajatlar
III. Daromadlik ko'rsatkichlari		
1	Sof foyda marjasi %	sof foyda (zarar) _____ (mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum + asosiy faoliyatning boshqa daromadlari)
2	Operatsion foyda marjasi %	(sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar) _____ (mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum + asosiy faoliyatning boshqa daromadlari)

3	Aylanma mablag'larning rentabelligi %	(sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar + asosiy vositalar eskirishi o'zgarishi + nomoddiy aktivlar amortizatsiya summasi o'zgarishi) ————— (joriy aktivlar — joriy majburiyatlar)
4	Aktivlarning rentabelligi %	sof foyda (zarar) ————— jami aktivlar
5	Kapitalning rentabelligi %	sof foyda (zarar) ————— jami o'z mablag'lari
6	Xarajatlarning qoplanishi	(mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum + asosiy faoliyatning boshqa daromadlari) ————— (sotilgan mahsulot(tovar, ish va xizmat)larning tannarxi + boshqa operatsion xarajatlar)
IV. Tashqi qarzga bog'liq ko'rsatkichlari		
1	Tashqi qarzning majburiyatlarga nisbati	jami tashqi qarz* ————— jami majburiyatlar*
2	Xorijiy valyutadagi tashqi qarzning jami qarzga nisbati	xorijiy valyutadagi tashqi qarz ————— jami qarz
V.Samaradorlikning muhim ko'rsatkichlari (SMK)		
1	Sof tushum prognozining bajarilishi (ming so'm)	Tovarlarni, xizmatlarni yoki ishlarni sotishdan olingan daromadlar. (2-sonli balans shakli bo'yicha sof sotishdan tushgan tushum - 010-satr) Kompaniyaning joriy davr uchun biznes-rejasining tasdiqlangan ko'rsatkichlari
2	Sof foyda (zarar) prognozining bajarilishi (ming so'm)	Soliqdan oldingi foyda - Soliqlar (Balansdagi sof foyda (zarar). shakl raqami 2, qator - 270) Kompaniyaning joriy davr uchun biznes-rejasining tasdiqlangan ko'rsatkichlari
3	Aktivlar rentabelligi (%)	Krr \ u003d Pudn / Asr , bu erda: Pudn - daromad solig'i oldidan foyda - (5-ustun, 240-satr yoki zarar - «Moliyaviy natijalar to'g'risida

		<p>hisobot» No2 shaklning 6-ustunidagi 240-satrdagi minus belgisi bilan);</p> <p>Asr - aktivlar qiymatining o'rtacha arifmetik qiymati, quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi:</p> $Asr = (A1 + A2) / 2$, bu erda: <p>A1 - aktivlarning davr boshidagi qiymati («Buxgalteriya balansi « 1-shaklning 400-qatorining 3-ustunida);</p> <p>A2 - davr oxiridagi aktivlarning qiymati («Buxgalteriya balansi» 1-shaklning 400-qatorining 4-ustunida)</p>
4	Mahsulot tannarxini pasaytirish (belgilangan topshiriqdan foizda)	$= \frac{p}{P} \times 100$, bu erda, 3 - 1 so'm tovar mahsulotining tannarxi, Sp - tovar mahsulotining umumiy tannarxi yig'indisi, <p>TP - joriy narxlarda sotiladigan mahsulotlar miqdori, (2-sonli balans shakli bo'yicha mahsulot (ishlar va xizmatlar) tannarxi, 020-satr)</p>
5	Imkoniyatlardan foydalanish darajasi	$K_{ularni} = Q_{fakt.} / ((Q_{dizayn.} - (Q_{ijarasi.} + Q_{konservalangan.})))$, bu erda: <p>Q_{fakt.} - hisobot davridagi mahsulotning (xizmatlarning) qiyosiy qiymatdagi haqiqiy hajmi;</p> <p>Q_{dizayn.} - asosiy texnologik asbob-uskunalardan to'liq foydalanish va belgilangan ish rejimiga rioya qilish bilan erishilishi mumkin bo'lgan qiyosiy qiymat ko'rinishida belgilangan vaqt oralig'ida mahsulot (xizmatlar ko'rsatish)ning maksimal hajmi ;</p> <p>Q_{ijarasi.} - ijaraga olingan quvvatlarga tegishli ishlab chiqarish hajmi (taqqoslash mumkin);</p> <p>Q_{konservalangan.} - ishlab chiqarish hajmlari (taqqoslash mumkin) mothball quvvatlariga tegishli</p>
6	Qoplash koeffitsiyenti (to'lov qobiliyati)	$K_{pl} = A_2 / (P_2 - D_0)$, bu erda: <p>A₂ - aylanma mablag'lar (inventarizatsiya, tayyor mahsulot, pul mablag'lari, debitorlik qarzlari va boshqalar), aktivlar qoldig'ining II bo'limi, 390-satr;</p> <p>P₂ - passivlar, balansning passiv qismining II bo'limi, 770-satr;</p>

		D o - uzoq muddatli majburiyatlar (buxgalteriya balansining 490-qatori)
7	Moliyaviy mustaqillik koeffitsienti	$K_{ss} = P1 / (P2 - TO)$, bu erda: P1 - o'z mablag'lari manbalari (ustav kapitali, zaxira kapitali, qo'shilgan kapital, taqsimlanmagan foyda va boshqalar), balansning passiv qismining I bo'limining natijasi, 480-satr; P2 - passiv, balansning passiv qismining II bo'limi, 770-satr; TO - uzoq muddatli majburiyatlar (buxgalteriya balansining 490-qatori)
8	Dividendlarni hisoblash (ming so'mda)	Biznes-rejada ko'rsatilgan rejani amalga oshirish
9	Ekspost parametrlarining bajarilishi ko'rsatkichi (belgilangan topshiriqdan foizda)	Ekspost parametrlarining haqiqiy pul ko'rsatkichining bashorat qilingan e'lon qilingan qiymatga nisbati
10	Mahalliyashtirish indikatorining tugallanishi (%)	Joriy davrda tarmoq va (yoki) hududiy mahalliyashtirish dasturlarida aniqlangan loyihalarning amalda amalga oshirilishi foizi. Shuningdek, tovarlar importi darajasi mahalliyashtirish dasturi doirasida ishlab chiqarilgan mahsulotlar bilan bir xil
11	Investitsiya dasturlarini amalga oshirish (%)	Investitsiya dasturida belgilangan maqsadli (prognoz) ko'rsatkich, investitsiya dasturi doirasida amalda o'zlashtirilgan mablag'lar foiz vakilligi
12	Chet el valyutasining mustaqillik koeffitsienti	Import va eksport nisbati. Import qilingan tovarlar uchun to'lovlar tovar eksporti bilan qoplanishi darajasi. Agar qiymat 1 dan kichik bo'lsa, u ijobiy, 1 dan katta bo'lsa, u salbiy hisoblanadi
13	Aksiyadorlarning investitsiyalari rentabelligi (TSR -	$(davr\ oxiridagi\ aksiyaning\ narxi - davr\ boshidagi\ aksiyaning\ narxi + davr\ davomida\ to'langan\ dividendlar) / (aksiyaning\ davr\ boshidagi\ narxi)$

	Jami aksiyadorlar qaytish)	
--	----------------------------	--

Ta'kidlash joizki, tekshirilayotgan subyekt moliyaviy hisobotining ko'rsatkichlariga asoslangan yuqoridagi tahlil natijalari auditor fikrini shakllantirishda ham foydalaniladi. Jumladan, davlat ulushiga ega korxonalar tomonidan tashqi qarzlarni jalb qilish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2022-yil 9-martdagi 107-son qaroriga muvofiq, davlat unitar korxonalarining yil yakunlari bo'yicha auditorlik tekshiruvi xalqaro auditorlik tarmoqlariga va xalqaro uyushmalarga a'zo auditorlik tashkilotlari tomonidan amalga oshirilishi belgilangan. Shuningdek, mazkur qarorda davlat unitar korxonalarini tashqi qarzlarni jalb qilishda ishchi organga hisobot yili yakunlari bo'yicha auditorlik xulosasining nusxasini taqdim etishlari lozimligi, o'z navbatida ishchi organ davlat ishtirokidagi korxonaning oxirgi yillik moliyaviy hisoboti bo'yicha auditorlik xulosasi mavjud emasligi yoki salbiy xulosa mavjudligi hollarida davlat unitar korxonalariga tashqi qarzlarni jalb qilinishiga ruxsat etilmasligi mumkinligi belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat ulushi bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari va boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyati samaradorligini baholash mezonlarini joriy etish to'g'risida"gi 2015-yil 28-iyuldagi 207-son qarorida esa samaradorlikning muhim ko'rsatkichi (SMK) va samaradorlikning yig'indi ko'rsatkichi (SYK)larini aniqlash jarayoni auditorlik tashkilotlarining turdosh xizmatlarini ko'rsatish yoki auditorlik shartnomasiga alohida xizmat turi sifatida kiritish orqali aniqlanishi belgilangan. Auditorlik tekshiruvlari jarayonida moliyaviy hisobot ma'lumotlariga tayangan holda yuqoridagi tahliliy ko'rsatkichlar asosida amalda faoliyat ko'rsatmayotgan, rentabellik darajasi past va zararli natija bilan ishlayotgan korxonalarni aniqlash, ularni moliyaviy sog'lomlashtirish hamda faoliyat samaradorligini oshirish imkoniyatlarini aniqlash mumkin bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Korxonalar faoliyatining samaradorligi ko'rsatkichlari yoki ularga oid axborotlarga haqiqiy va bo'lg'usi investorlar, menejerlar, xizmatchilar, raqobatchilar, kreditorlar, xaridor va buyurtmachilar, mol yetkazib beruvchilar, vazirliklar va idoralar, keng jamoatchilik foydalanib, ularni korxonaning xo'jalik faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlari, boshqaruv samaradorligi ko'rsatkichlari, ish aktivligi ko'rsatkichlari va likvidlik hamda moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari qiziqtiradi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining iqtisodiy samaradorligi sarflangan

resurslar va erishilgan natija o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalaydi. Bu esa moddiy, mehnat va moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, xarajatlarni kamaytirish hamda foyda hajmini oshirish imkonini beradi. Korxonalar faoliyatining samarasi har bir jarayonning bosqichma-bosqich to'g'ri tashkil qilinishiga bog'liq bo'lib, bunda xo'jalik jarayonlarining har bir ishtirokchisi o'z faoliyati yo'nalishi xususida to'liq tasavvurga ega bo'lishi va undan olinadigan samarani ta'minlay olishi umumiy xo'jalik faoliyati natijasining samaradorligiga olib keladi.

Samaradorlikning muhim ko'rsatkichi xodimlar, bo'limlar va butun korxonadagi ishchanlik faolligini nazorat qilish sharoitini yaratadi. Boshqacha aytganda, bu tizim yutuqlar darajasi va unga erishish uchun qilingan xarajatlar darajasini o'zida aks ettiruvchi faoliyat natijadorligining muhim ko'rsatkichidir. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2015-yil 28-iyuldagi 207-sonli qaroriga muvofiq samaradorlikning muhim ko'rsatkichlarini amaliyotga joriy etilishida korxonalarining zarar bilan ishlash faoliyatini, korxonalarda ish samaradorligini yomonlashishini, ortiqcha xarajatlarga, asossiz rag'batlantirishlarga, resurslardan maqsadsiz foydalanishga, tashkilotlar faoliyatidagi noshaffoflikka, moliyaviy manbalardan maqsadsiz foydalanishga cheklov qo'yadi.

Fikrimizcha, korxonalar faoliyatini tahlil etish orqali ular faoliyatidagi yutuq va kamchiliklarni aniqlashtirish, ular mulk va mablag'laridan samarali foydalanish, ular foydasini oshirish hamda xarajatlarini kamaytirish hamda ular faoliyatida hisob-kitoblarni mustahkamlash yo'llarini aniqlash mumkin. Shuningdek xo'jalik yurituvchi subyekt moliyaviy faoliyatini tahlil etishda korxonada moliyaviy holati va uning o'zgarishini baholash, korxonada to'lov qobiliyatini aniqlash, korxonada moliyaviy holati o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish, korxonaning moliyaviy barqarorligiga baho berish, korxonada moliyaviy holatini mustahkamlash imkoniyatlarini o'rganish, korxonada moliyaviy faoliyatini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalarni shakllantirish kabi amallar bajariladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining xalqaro reytinglar va indekslardagi o'rnini yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2019-yil 25-fevraldagi PQ-4210-son Qarori. – <https://lex.uz/docs/-4215422>.
2. Abdujabborova M. Korxonalarining xo'jalik faoliyati samaradorligi tahlili // International journal of finance and digitalization. – 2023. – Vol. 2. – Issue 03.
3. Ibroximova N.A. Xizmat ko'rsatish korxonalarini faoliyati samaradorligini baholashga uslubiy yondashuv // Iqtisod va moliya jurnali. – 2021. – № 6.
4. Коробов М.Я. Финансово-экономический анализ деятельности предприятий: Учебник. – КОО: Издательство «Знание», 2000. – 378 с.
5. Mamatov Sh. Samaradorlikni baholash: qadimgi va zamonaviy mezonlar. –

<https://uzse.uz/boards/271>.

6. Tojiboyeva D. Fermer xo‘jaliklari samaradorligining ilmiy-nazariy asoslari // Iqtisod va moliya jurnali. – 2017. – № 12. – <https://itm.uz>.

7. <https://kpi.davaktiv.uz/site> (Davlat aktivlarini boshqarish agentligining KPI va samaradorlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha ma‘lumotlari).

8. <https://uz.wikipedia.org> (Ishlab chiqarish samaradorligi va tegishli tushunchalar bo‘yicha ma‘lumotlar).

REFERENCES:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reytinglar va indekslardagi o‘rnini yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2019-yil 25-fevraldagi PQ-4210-son Qarori. – <https://lex.uz/docs/-4215422>. (In Uzbek)

2. Abdujabborova M. Korxonalarining xo‘jalik faoliyati samaradorligi tahlili // International journal of finance and digitalization. – 2023. – Vol. 2. – Issue 03. (In Uzbek)

3. Ibroximova N.A. Xizmat ko‘rsatish korxonalari faoliyati samaradorligini baholashga uslubiy yondashuv // Iqtisod va moliya jurnali. – 2021. – № 6. (In Uzbek)

4. Korobov M.Ya. Finansovo-ekonomicheskii analiz deyatelnosti predpriyatiy: Uchebnik. – KOO: Izdatelstvo «Znaniye», 2000. – 378 s (In Russian)

5. Mamatov Sh. Samaradorlikni baholash: qadimgi va zamonaviy mezonlar. – <https://uzse.uz/boards/271>. (In Uzbek)

6. Tojiboyeva D. Fermer xo‘jaliklari samaradorligining ilmiy-nazariy asoslari // Iqtisod va moliya jurnali. – 2017. – № 12. – <https://itm.uz>. (In Uzbek)

7. <https://kpi.davaktiv.uz/site> (Davlat aktivlarini boshqarish agentligining KPI va samaradorlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha ma‘lumotlari). (In Uzbek)

8. <https://uz.wikipedia.org> (Ishlab chiqarish samaradorligi va tegishli tushunchalar bo‘yicha ma‘lumotlar). (In Uzbek)

Oriental universitetining “Iqtisod, menejment va pul” nomli jurnali

Jurnal Oliy o‘quv yurtlari hamda ilmiy-tadqiqot muassasalarining professor-o‘qituvchilari, doktorantlari, mustaqil tadqiqotchilari, magistrantlari, talabalari va keng kitobxonlar ommasiga mo‘ljallangan.
Maqola muallifining fikri tahririyat fikrini ifodalamaydi.

IQTISOD, MENEJMENT VA PUL

ECONOMICS, MANAGEMENT AND MONEY

Bosh muharrir: **Olimjon Astanaqulov**

Bosh muharrir o‘rinbosari: **Murodjon Axmedov**

Mas’ul muharrir: **Hayotjon Aminov**

Musahhih: **Gulida Norkulova**

Manzil: Toshkent shahri, Olmazor tumani, Norzatepa ko‘chasi, 52.

Telefon: +998 93 004-57-77. E-mail: iqtisodiyot-va-menejment@orientaluniversity.uz

“Iqtisod, menejment va pul” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi

Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining

№ 603829 raqamli guvohnomasi bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

Oriental universiteti Kengashining

2025-yil 23-dekabr, 4-sonli yig‘ilish bayonnomasiga asosan
nashrga tavsiya etildi.